

УДК 76(477)Г. Нарбут

О.Є. Ковальов
Н.О. Мірошниченко

ГРАФІКА У ТВОРЧОСТІ КЛАСИКА УКРАЇНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ГЕОРГІЯ НАРБУТА

У статті розглядається роль та значення видатного майстра в історії національної культури, зокрема книжкового мистецтва. Розкриваються етапи становлення Г. Нарбута як художника-графіка, який став для багатьох поколінь українських митців орієнтиром і духовним наставником у виробленні свого стилю.

Ключові слова: Г. Нарбут, мистецтво, графіка, герб, ілюстрація, печатка, екслібрис, грошовий знак.

У сучасний період розвитку українського суспільства перед громадськістю України гостро постала проблема духовного розвитку нації. Її розв'язання залежить переважно від позиції та діяльності української інтелігенції, яка, як інтелектуальна еліта держави, повинна бути генератором і суспільним транслятором культурних і духовних цінностей. Розвиток української духовності залежить, перш за все, від активності творчої інтелігенції, від її моральних переконань. Одним із еталонів для наслідування у сучасних художників може бути саме Георгій Нарбут.

Стаття ставить за мету проаналізувати окремі аспекти творчості Георгія Нарбута, здійснити екскурс у біо-

графію художника та розкрити творчі надбання митця. Різні грані вивчення спадщини художника Георгія Нарбута, дослідження вітчизняної геральдики та національної символіки, історії української освіти були об'єктом уваги багатьох науковців. Зокрема, ці питання вивчали П. Баліцький, С. Білокінь, М. Безхутрий, Е. Голлербах, Ф. Ернст, О. Лагутенко, Г. Лукомський, Є. Маланюк, Ю. Михайлів, В. Панченко, І. Шаров.

Георгій Іванович Нарбут – видатний український художник-графік, ілюстратор, автор перших українських державних знаків (банкнот і поштових марок) та проекту герба Української держави П. Скоропадського. Він був нащадком «знатного товариша козацької сотні» Мусія Нарбута.

Народився художник 9 березня 1886 р. на хуторі Нарбутівка поблизу Глухова. З 1896 р. навчався в Глухівській гімназії. Роботи Нарбута гімназійного часу двічі експонувалися на глухівських виставках, деякі з них купували місцеві меценати. У 1904 р. графічні роботи Георгія Івановича, серед яких «Георгій» (вершник, що вбиває дракона), виставлялися на повітовій сільськогосподарській виставці та були відзначені заохочувальною премією [1; 2].

Справжнім «ідеалом та духовним проводирем» для Г. Нарбута на довгий час став відомий художник І. Білібін. Стиль Білібіна захопив майбутнього графіка. Він почав спочатку копіювати, а потім і самостійно «твори-

Рис. 1. Обкладинка й одна зі сторінок видання «Война грибов», Москва, 1909 р.

Рис. 2. Екслібрис Петра Дорошенка, 1913 р.

ти в білібінському дусі». Цей новий етап творчості молодого художника був відзначений черговою виставкою його робіт. Гурток аматорів, поціновувачів мистецтва у 1906 р. у Глухові влаштував виставку, де Г. Нарбут продемонстрував чималу кількість малюнків до казок. «Це було у великому будинкові місцевого аристократа, відомого фундатора «Воздвиженського братства», М.М. Неплюєва... В чотирьох чи п'яти кімнатах та залах, глядач, крім оздобу самого будинку..., міг ознайомитися і з творами Айвазовського, Яблочкіна, деякими прекрасними акварельними портретами та мініатюрами з місцевих поміщицьких домів..., порцеляною фабрики Миклашевського, бронзами Лансере та меблями в стилі модерн, виконаними за проєктами співучасниці виставки, К.П. Гулевої. Ось до участі в цій виставці притягли Нарбута. Нарбут виставив тут «Войну грибов» в її першій редакції (друга редакція, 1909 року, була видана), яка вся цілком перейнята білібінським духом – але для молодого, напівдикого хлопця, який ніде не вчився й нічого не бачив, виконана блискуче» [3, с. 21] (Рис. 1.). У цьому ж 1906 р. Георгій Нарбут, прихопивши свої малюнки, поїхав на особисту зустріч із Іваном Білібіним до Петербурга, щоб почути відгук свого натхненника. І. Білібін був у захваті від робіт молодого художника, говорив про нього: «Нарбут – найгромадніших, прямо таки неосяжних розмірів талант» [4].

Протягом 1906–1909 років Георгій створює ілюстра-

Рис. 3. Екслібрис В. Лукомського, 1913 р.

ції до казок «Журавель Чапля», «Як гриби воювали», «Теремок», «Дерев'яний орел», «Як миші kota хоронили». Як художник-графік Г. Нарбут дебютував у 1907 р. ілюстраціями до дитячих книжок, які одразу принесли йому визнання. Досить вдалими були «Пляши, Матвей, не жалей лаптей» (1910 р.) та дві книжки з однаковими назвами «Игрушки» (1911 р.).

Георгій Нарбут свій перший екслібрис виконав 1907 року під час перебування у Санкт-Петербурзі. Він призначався для великої військової бібліотеки видавця історичних часописів генерала Д.М. Дубенського, котрий був одним із перших, хто відкрив у молодого художника неабиякий талант і ще 1906 року видав окремою книжкою його ранні роботи – ілюстрації до казок «Горшенья» і «Снігуронька» [5].

Особливим у творчому методі Г. Нарбута в галузі книжкового знака є те, що він надавав гербам виразних ознак мистецького артистизму (Рис. 2, 3). Його стиль і графічні прийоми, зацікавлення образотворчим фольклором, геральдикую, творення розмаїтих шрифтів на основі класичних зразків – всі його знання та вміння позитивно позначилися на працях багатьох його послідовників як у практиці оформлення книжок, так і в екслібрисі.

1919 року у Києві Г. Нарбут виконав лише один екслібрис, адресований колекціонером та бібліофілу Оскару Ганзену (1881 – після 1920) (Рис. 4). Колекції кераміки та скла О. Ганзена в 1919 р. були виставлені в будинку Родзянка по вул. Ярославів Вал і того ж року націоналізовані й перетворені на «3-й Державний музей», а

Рис. 4. Екслібрис Оскара Ганзена, 1919 р.

потім передані до музеїв українського та російського мистецтва [5]. В центрі згаданого екслібриса – нагородження довкола вази на постаменті різних предметів колекціонування (книжки, сувої, медальйони, вази тощо), звалених до підніжжя обеліска в центральній частині композиції.

Серед учнів творчої школи Г. Нарбута були відомі своїми екслібрисами Роберт Лісовський і Лесь Лозовський. Мистецтвознавець Ф. Ернст писав про вплив майстра на вихідців із київської графічної школи Миколу Алексеєва, Сергія Пожарського та Леоніда Хижинського [5; 6].

У 1909 р. за порадою М. Добужинського Г. Нарбут їде до Мюнхена, де три місяці навчається в студії графіка Ш. Холлоші. Перебуваючи в Петербурзі, працює в редакції журналу «Гербовед».

У трьох виданнях байок І.А. Крилова (1910 р., 1911 р.) Г. Нарбут застосував декоративні прийоми російського ампіру, і згодом цей прийом здобув визнання, викликав наслідування серед російських ілюстраторів. Г. Нарбут блискуче відродив мистецтво силуету, здобувши визнання як реформатор книги для дітей. Георгій Іванович не менш успішно ілюстрував і оформлював книги для різних вікових груп читачів. Разом із С.В. Чехоніним та Д.І. Митрохініним він визначав високий рівень російської книжкової графіки передреволюційних років.

Щороку Нарбут приїздив в Україну, працював в архівах, у музеї Тарновського в Чернігові, багато малював з натури. У травні 1914 р. Георгій Іванович створив

Рис. 5. Проект герба Української держави, 1918 р.

ілюстрації та оформлення до «Статуту ордена св. Георгія», до казок Андерсена. В цьому ж році в Лейпцигу на всесвітній виставці був представлений каталог та альбом, оформлені Г. Нарбутом. У 1915 р. він проілюстрував книжку Г. Лукомського «Старинные усадьбы Харьковской губернии». У 1914–1915 рр. створив цикл алегоричних композицій на тему Першої світової війни. У 1916 р. Георгія Нарбута обрали членом комітету об'єднання «Мир искусства» [7, с. 168].

Улітку 1917 р. президент України Михайло Грушевський оголосив конкурс на кращі ескізи для українських грошей. Переміг Георгій Нарбут. «Державні знаки у виконанні Нарбута – це наше наочне свідоцтво Державної зрілості, наша гордість і слава», – писав мистецтвознавець В. Січинський. За радянської влади ці гроші, попри заборону, ще довго були в обігу.

14 жовтня 1917 р. Комісія для заснування Української Академії Мистецтв обирає Нарбута професором графіки. У грудні цього ж року він бере участь у становленні Академії, а у 1919 р. стає її першим ректором. Створює ілюстрації до «Енеїди» Котляревського, обкладинки до журналів «Мистецтво», «Зоря», символіку Української Народної Республіки, шрифтові обкладинки, силуетні портрети, алегоричні композиції, натюрморти, малює з натури пейзажі.

При П. Скоропадському Георгію Нарбутом доручили розробити герб України. На ескізах поряд із тризубом автор зобразив козака (Рис. 5). Художник із радістю роз-

робляв різноманітні бланки, чеки, печатки, марки (їх тоді називали «шаги», вони були в обігу нарівні з грошима). І повсюди вводив елементи в українському стилі – літери, силуети, шрифти.

У Києві здійснилася мрія Георгія Нарбута – він міг працювати над улюбленою справою. Разом із цим життя було доволі складним, йшла війна, й Академія виживала в неймовірних умовах. Протягом 1919 р. у Києві влада змінювалася тринадцять разів. Г. Нарбуту доводилося відбиватися від солдатів та чиновників, які повсякчас поривалися захопити приміщення, шукати дрова, матеріали для художників, навчати. Академія ненадовго втратила приміщення. Нарбут перевів навчальний заклад до себе додому.

Тим часом у Києві почалася епідемія тифу. Георгій Іванович захворів. Ослаблений тифом, він не зміг перенести тяжку операцію з видалення каменів із печінки і 23 травня 1920 р. помер. Похований на Байковому кладовищі в Києві [8].

Київський Національний художній музей має найбільшу колекцію робіт Георгія Нарбута. Але тривалий час вони були сховані у спецфонді музею. Побачити їх не могли не лише відвідувачі – доступ був закритий навіть для наукових співробітників та мистецтвознавців. Лише в 1960-х з'явилося чимало публікацій, які по-новому розкрили роль та значення видатного митця в історії національної культури, зокрема книжкового мистецтва [9, с. 48]. Г. Нарбут став для багатьох поколінь українських графіків орієнтиром і духовним наставником у виробленні свого стилю.

У той час, коли на батьківщині ім'я Г. Нарбута було забуте, європейська критика захоплювалася його мистецтвом надавати графічним роботам національного колориту. А паризький журнал, критикуючи поштові марки, створені французькими графіками, наводив як взірці роботи українця Георгія Нарбута. В Україні про його роботи знову заговорили лише на початку 80-х років ХХ ст.

У 1983 р. у київському видавництві «Мистецтво» вийшов ілюстрований альбом «Георгій Нарбут», укладачем якого був П.А. Білецький. У 1985 р. до 100-річчя від дня народження Г.І. Нарбута Пошта СРСР випустила художній маркований конверт з портретом художника. 1992 року режисер Юлія Лазаревська зняла фільм «Георгій Нарбут. Живі картини». У 2006 р. Національний банк України випустив пам'ятну монету номіналом у 2 гривні, присвячену 120-річчю від дня народження Г.І. Нарбута [7, с. 169].

Маючи величезний авторитет у художніх колах, Нарбут за короткий період зміг своєю творчістю кардинально змінити уявлення про місце книжкової графіки в культурному житті тогочасного суспільства. Його образи, відтворені в книгах і періодиці, були в кожному домі, ставши невід'ємною часткою життя народу. Доробок художника в галузі шрифту став відкриттям епохи на багато років вперед, ознаменував розвиток

цього виду мистецтва в Україні. Створені ним зразки українських державних паперових грошей і облігацій, поштових марок і розмінних монет, герба Києва, Герба й Печатки Української Держави стали важливим внеском в історію України.

ДЖЕРЕЛА

1. Нарбут. Студії. Спогади. Листи [Реконструкція знищеного 1933 року «Нарбутівського збірника»] / упоряд. С. Білокин. Київ : РОДОВІД, 2020. 408 с.
2. Ернст Ф. Георгій Нарбут та нова українська книга. *Бібліологістичні вісті*. 1926. № 3. С. 11.
3. Георгій Нарбут. Посмертна виставка творів. Київ : Державне видавництво України, 1926. 194 с.
4. Неосязних розмірів талант: Георгій Нарбут. URL: <https://libsumy.com/neosyazhnyh-rozmiriv-talant-georgij-narbut/>.
5. Кричевський В. Нарбут в українській академії мистецтв. *Образотворче мистецтво*. 1997. № 1. С. 55–56.
6. Нестеренко П. Історія українського екслібриса. Київ : Темпора, 2010. 327 с.
7. Ковальов О. Образотворче мистецтво у школі. Суми : Університетська книга, 2019. 319 с.
8. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття. Київ : Грані-Т, 2006. 240 с.
9. Георгій Нарбут: Альбом / упоряд. П.А. Білецький. Київ : Мистецтво, 1983. 118 с.

Kovalov O.Ye. Miroshnichenko H.O. Graphics in the work of the classic of Ukrainian fine art Heorhii Narbut

The article considers the role and significance of an outstanding master in the history of national culture, in particular book art. The stages of formation of H. Narbut as a graphic artist, who has become for many generations of Ukrainian artists a reference and spiritual mentor in the development of his style, are revealed. The article analyzes certain aspects of the work of Heorhii Narbut, explores the biography of the artist and reveals the artist's creative achievements.

Having great authority in artistic circles, Narbut in a short period was able to radically change the idea of book graphics in the cultural life of the then society with his work. His images, recreated in books and periodicals, were in every house, becoming an integral part of the life of the people. The artist's work in the field of typeface was the discovery of an era many years in advance, marked the development of this type of art in Ukraine. The samples of Ukrainian state paper money and bonds, postage stamps and exchange coins, the coat of arms of Kiev, the Coat of Arms and the Seal of the Ukrainian State created by him became an important contribution to the history of Ukraine.

Key words: H. Narbut, art, graphics, coat of arms, illustration seal, bookplate, money mark.

REFERENCES

1. Bilokin, S. (Ed.) (2020). *Narbut. Studii. Spohady. Lysty [Rekonstruktsiia znyshchenoho 1933 roku «Narbutivskoho zbirnyka»]* [Narbut. Studios. Memories. Letters [Reconstruction of the «Narbut collection» destroyed in 1933]. Kyiv: RODOVID. [in Ukrainian].
2. Ernst, F. (1926). *Heorhii Narbut ta nova ukrainska knyha [Heorhii Narbut and the new Ukrainian book]* *Bibliolohystychni visti – Bibliological news*, 3, 11. [in Ukrainian].
3. (1926). *Heorhii Narbut. Posmertna vystavka tvoriv [Heorhii Narbut. Posthumous exhibition of works.]*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [in Ukrainian].
4. *Neosyazhnykh rozmiriv talant: Heorhii Narbut* [Immense talent: Heorhii Narbut]. Retrieved from: <https://libsumy.com/neosyazhnyh-rozmiriv-talant-georgij-narbut/>
5. Khrychevskiy, V. (1997). *Narbut v ukrainskii akademii mystetstv [Narbut at the Ukrainian Academy of Arts]*. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Arts*, 1, 55–56. [in Ukrainian].
6. Nesterenko, P. (2010). *Istoriia ukrainskoho ekslibrysa [History of Ukrainian bookplate]*. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
7. Kovalov, O. (2019). *Obrazotvorche mystetstvo u shkoli [Fine Arts at School]*. Sumy: Universytetska knyha. [in Ukrainian].
8. Lahutenko, O. (2006). *Ukrainska hrafika persha tretyna XX stolittia [Ukrainian graphics of the first third of the 20th century]*. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian].
9. Biletskyi, P.A. (Ed.). (1983) *Heorhii Narbut: Albom [Heorhii Narbut: Album]*. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 7.04.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.*

